

Δρ. Αριστείδης Γ. Διαμαντής Αντιπλοίαρχος (ΥΙ) ΠΝ, Ιατρός Κυτταρολόγος

Δρ. Λάζαρος Ε. Βλαδίμηρος Μαιευτήρας-Γυναικολόγος

(Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό "Medicus Hippocraticus" το έτος 2009, που εκδίδει η Ιατρική Εταιρεία της Χίου, ως κάτωθι: Α.

Διαμαντής

, Λ. Βλαδίμηρος:

“Δύο πρωτότυπες, ψυχιατρικού ενδιαφέροντος, μελέτες του γιατρού του Πολεμικού Ναυτικού Παύλου Νιρβάνα”, □

Medicus

Hippocraticus

2009;

13: 42- 50

)

Είναι ευρύτατα διατυπωμένη σε βιβλία και εγκυκλοπαιδικά λεξικά, η άποψη ότι ο γνωστός λογοτέχνης και Ακαδημαϊκός Παύλος Νιρβάνας (φιλολογικό ψευδώνυμο του Πέτρου Αποστολίδη 1866-1937), αν και σπούδασε Ιατρική, ασχολήθηκε μόνο με την Λογοτεχνία. Παρά την επικρατούσα άποψη στους ιστορικούς της Λογοτεχνίας και της Ιατρικής του τόπου μας, ότι ο πολυγραφότατος Νιρβάνας σε σύγκριση με το πλούσιο λογοτεχνικό του έργο, δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα και συστηματικά με την συγγραφή ιατρικών εργασιών, η δική μας έρευνα αποδεικνύει ότι και το ιατρικό του έργο είναι, μικρό μεν σε αριθμό δημοσιευμάτων, αλλά ιδιαίτερα σημαντικό και ενδιαφέρον.

Πρόσφατα μας δόθηκε η ευκαιρία να παρουσιάσουμε δύο άγνωστα πρωτόλεια ιατρικά του δημοσιεύματα τα οποία τα πραγματοποίησε κατά τη διάρκεια της φοιτητικής ζωής, όταν με την ποδιά του γιατρού εργαζόταν στα διάφορα Νοσοκομεία και συμμετείχε ενεργά στο ιατρικό έργο. Δημοσίευσε το 1885 και το 1886 στο έγκυρο περιοδικό της εποχής εκείνης τον Γαληνό, δύο ενδιαφέρουσες περιπτώσεις, “διάτρησις εντέρων εξ ασκαρίδων” και “περίπτωσις εγκολεασμού του εντέρου” αντίστοιχα. Περιπτώσεις τις οποίες παρακολούθησε στο Ναυτικό Νοσοκομείο Πειραιά, εργαζόμενος στη Κλινική του αρχιάτρου του Πολεμικού Ναυτικού Όθωνα Σωνιέρου (1835-1891)¹.

Φοιτητής της Ιατρικής, μαζί με τον φοιτητή Στυλιανό Τσακίρη, μεταφράζει από τα γαλλικά και εκδίδει ένα μικρό βιβλίο για τις χρόνιες διάρροιες των παιδιών ². Συνεχίζει και μετά τη λήψη του πτυχίου την μεταφραστική δουλειά μεταφράζοντας δύο μεγάλα βιβλία με αντικείμενα την υγιεινή διατροφή και την Υγιεινή

³

.

Δεν θα πρέπει λοιπόν να υποτιμάται το ιατρικό του έργο, το οποίο βεβαίως μπορεί να υπολείπεται σε όγκο του λογοτεχνικού του, επάξια όμως το συναγωνίζεται με την αναμφισβήτητη επιστημονική του πρωτοτυπία, ποιότητα και αξία.

Το 1899 συστάθηκε από γιατρούς του Πειραιά Ιατρική Εταιρεία. Στις αρχαιρεσίες ο γιατρός Πέτρος Αποστολίδης εκλέχτηκε έφορος της βιβλιοθήκης⁴.

Ο γιατρός Πέτρος Αποστολίδης παρακολουθούσε με ενδιαφέρον την ιατρική βιβλιογραφία της εποχής και στην αρχή της στρατιωτικής του σταδιοδρομίας στο Πολεμικό Ναυτικό, που συμβαδίζει με την αρχή της ενασχόλησής του με την Λογοτεχνία, συμμετέχει και στα ιατρικά συνέδρια που πραγματοποιήθηκαν τότε στην Αθήνα. Παρακολούθησε τα ιατρικά συνέδρια του 1901 και 1903. Ειδικά στο συνέδριο του 1903 ο “εκ Πειραιώς γιατρός του Πολεμικού Ναυτικού Πέτρος Αποστολίδης”, στην ειδική συνεδρία για την Νευρολογία και την Ψυχιατρική παρεμβαίνει και ομιλεί για τις διάφορες μορφές ψυχασθένειας. Υπέβαλε μάλιστα πρόταση στο συνέδριο να γίνει ευχή προς την κυβέρνηση, δηλαδή κατά την ορολογία της εποχής, να γίνει ψήφισμα του συνεδρίου προς την κυβέρνηση για να ιδρυθεί και στη χώρα μας στο Πανεπιστήμιο, ειδικό Ψυχολογικό Εργαστήριο⁵.

Δυστυχώς η παρέμβασή του στο συνέδριο, κατά την οποία μίλησε για διάφορες μορφές ψυχασθένειας, ως προφορική παρέμβαση, δεν καταχωρήθηκε στα πρακτικά. Δυστυχώς επίσης, η καινοτόμος πρότασή του για ίδρυση εργαστηρίου Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο, πρόταση η οποία ήταν πολύ προχωρημένη για την εποχή, δεν έγινε αποδεκτή από τους συνέδρους ώστε να αποτελέσει σχέδιο ψηφίσματος προς την κυβέρνηση. Οι παρεμβάσεις του αυτές όμως, αποδεικνύουν το πολύ πρώιμο ενδιαφέρον του για την Ψυχολογία και την Ψυχιατρική.

Είναι γνωστό ότι η Ψυχιατρική ως ιδιαίτερος κλάδος, τομέας ερευνών και προβληματισμών της Ιατρικής, είναι χρονολογικά ο πιο νέος από τους βασικούς κλάδους. Αναπτύχθηκε κατά το δεύτερο μισό του 19ου και ολοκληρώθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα⁶. Κατά τα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, οι αποκλειστικά ασχολούμενοι Έλληνες γιατροί με την Νευρολογία και Ψυχιατρική ήταν ελάχιστοι. Ειδικά αυτοί που έστρεψαν από νωρίς το ενδιαφέρον τους στην μελέτη της Ψυχιατρικής και της Ψυχολογίας ήταν στην κυριολεξία μετρημένοι στα δάκτυλα⁷.

Στην εργασία μας θα παρουσιάσουμε δύο ψυχιατρικού ενδιαφέροντος μελέτες του Παύλου Αποστολίδη. Μελέτες άγνωστες και φυσικά αθησαύριστες στη σύγχρονη ιατρική βιβλιογραφία μας. Η πρώτη με τίτλο: “Τα νοσήματα της προσωπικότητας” πραγματοποιήθηκε ως διάλεξη στις 15 Δεκεμβρίου 1893 στον “Παρνασσό” και ένα χρόνο αργότερα, το 1894, δημοσιεύτηκε σε περιοδικό⁸. Η δεύτερη με τίτλο: “Τέχνη και φρενοπάθεια”, δημοσιεύτηκε το 1905 στο περιοδικό του πρωτοπόρου Ψυχιάτρου Σιμωνίδη Βλαβιανού, Ψυχιατρική και Νευρολογική Επιθεώρησης και τον ίδιο χρόνο δημοσιεύτηκε και αυτοτελώς⁹.

Δεν είναι υπερβολή ούτε αποτελεί ανακρίβεια αν σημειώσουμε ότι ο Πέτρος Αποστολίδης θα πρέπει να θεωρηθεί μεταξύ των πρωτοπόρων του τόπου μας στη μελέτη της Ψυχολογίας και της Ψυχιατρικής. Ο Γεώργιος Βαλέτας (1907-1989) που επιμελήθηκε την έκδοση των απάντων του, με αφορμή αυτές τις δύο εργασίες του Νιρβάνα, τις οποίες χαρακτήρισε σημαντικά αισθητικά δοκίμια, τον θεωρεί, μαζί με τον Σίμωνα Αποστολίδη και τον Μιχαήλ Κατσαρά, εισηγητή των ψυχιατρικών μελετών στην Ελλάδα.

Τα νοσήματα της προσωπικότητας

Η μελέτη αυτή του Νιρβάνα, όπως και η επόμενη μελέτη που συνοπτικά θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια ευτυχισμένη στιγμή όπου η Τέχνη συναντά την Επιστήμη. Ο νεαρός γιατρός και εκκολαπτόμενος λογοτέχνης, λάτρης όμως της Λογοτεχνίας και της Ιατρικής και με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα για την μελέτη της Ψυχολογίας και της Ψυχιατρικής, θα μελετήσει ένα εντυπωσιακό σε έκταση και ποικιλομορφία υλικό, από την ευρωπαϊκή και ελληνική λογοτεχνική παραγωγή και θα το “αναγνώσει” με το μάτι του γιατρού, του γιατρού που τον απασχολεί και ενθουσιάζει ο σχετικά νέος για τον τόπο μας κλάδος, της μελέτης των ψυχικών παθήσεων.

Όπως δήλωσε και στο τέλος της εργασίας του, σκοπός του ήταν να αποδείξει ότι η μελέτη της Λογοτεχνίας έχει πολλά να προσφέρει σε όποιο γιατρό ενδιαφέρεται να ασχοληθεί με την Ψυχολογία και τις ψυχικές διαταραχές του ανθρώπου.

Παρουσίασε μια σειρά από ψυχοπαθολογικές καταστάσεις, ψυχοπαθητικές τις αναγράφει στο κείμενο σύμφωνα με την ιατρική ορολογία της εποχής, όπως την υποχονδρία, την λυπομανία, την μελαγχολία, τον διχασμό της προσωπικότητας, την υστερία, την κυκλική φρενοπάθεια, την μεταβολή της προσωπικότητας στα άτομα με προϊούσα γενική παράλυση. Γενικά καταστάσεις στις οποίες παρατηρείται αλλαγή στην συμπεριφορά και την προσωπικότητα του ατόμου. Δεν καταγράφει για τις καταστάσεις αυτές τα συμπτώματα, τις κλινικές εικόνες θα λέγαμε με την σημερινή ορολογία, όπως τις παρουσίαζαν τα ιατρικά βιβλία, αλλά, και εδώ είναι η πρωτοτυπία της καινοτόμου προσέγγισης του θέματος από τον Νιρβάνα, παρουσιάζει αυτές τις παθολογικές καταστάσεις αντλώντας παραδείγματα και κλινικές εικόνες από λογοτεχνικά κείμενα.

Ο σεξπηρικός ήρωας Άμλετ, η Αιρηλιανή Παρθένοσ κατά τον Σίλλερ, η γνωστή Ζαν ντ' Αρκ, ο Φάουστ του Γκαίτε, η κόρη της Λήμνου του Παλαμά, η Αρετούσα στον Ερωτόκριτο, η πεθαμένη του Γεράσιμου Μαρκορά και πολλά ακόμα παραδείγματα από την ελληνική και παγκόσμια λογοτεχνική παραγωγή, προσφέρουν στον Νιρβάνα υλικό για να μελετήσει μέσα από τα αθάνατα κείμενα της Λογοτεχνίας, διαταραχές της προσωπικότητας, της συμπεριφοράς, των διαφόρων ψυχολογικών καταστάσεων και δυσλειτουργιών, όπως ακριβώς αυτές παρουσιάζονται και στους ψυχικά πάσχοντες.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε και την εκπληκτική ευρυμάθεια του νεαρού γιατρού. Ο Νιρβάνας φαίνεται να είναι καλός γνώστης της ψυχολογικής και ψυχιατρικής βιβλιογραφίας της εποχής, από τις πολλές παραπομπές που κάνει σε βιβλία ψυχολογικά και ψυχιατρικά και παράλληλα αποδεικνύεται πλήρως ενήμερος της λογοτεχνικής δημιουργίας των συγχρόνων του Ελλήνων συγγραφέων, καθώς και κάτοχος των κλασικών έργων της παγκόσμιας φιλολογίας. Και όλα αυτά σε ηλικία 27 ετών!

Για τους μελαγχολικούς και την μελαγχολία, αφού σημειώσει ότι είναι γνωστή η άποψη στους Ψυχιάτρους, “δυσπιστείτε προς τους μελαγχολικούς”, επισημαίνει πόσο μεγάλη είναι η ροπή των μελαγχολικών προς την αυτοκτονία.

Φυσικά δεν θα έλλειπε και η αναζήτηση περιπτώσεων υστερίας στα λογοτεχνικά κείμενα. Κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, η υστερία ως νοσολογική οντότητα αλλά και ως αποδεκτή διάγνωση για πλήθος νοσηρών καταστάσεων ήταν πολύ δημοφιλής στους γιατρούς της εποχής, το ίδιο και η “υστερική προσωπικότητα”. Επηρεασμένοι από τις μελέτες και τις απόψεις του μεγάλου αρχηγέτη της περίφημης Σχολής της Salpêtrière Ζαν Μαρτέν Σαρκό (Jean Martin Charcot 1825-1893), όλοι οι γιατροί κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, και όχι μόνο, διέγνωσαν υστερία και υστερική συμπεριφορά σε ένα μεγάλο πλήθος νοσηρών καταστάσεων και πνευματικών διαταραχών.

Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αλλοιώσεων της προσωπικότητας στους πάσχοντες από προϊούσα γενική παράλυση, ο Νιρβάνας δεν άντλησε παράδειγμα από λογοτεχνικό κείμενο αλλά παρουσίασε την περίπτωση του Γεωργίου Βιζυηνού (1849-1896), του παλαιού εταίρου στον φιλολογικό σύλλογο “Παρνασσός”, “του οποίου η πολύτιμος φωνή πολλάκις αντήχησεν από του βήματος αυτού”, όπως σημείωσε χαρακτηριστικά, που βρισκόταν τότε στο τέλος της ζωής του, με παραληρηματικές ιδέες μεγαλείου στο Δρομοκαΐτειο¹⁰.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ μια ενδιαφέρουσα πτυχή από την τραγική ιστορία του Βιζυηνού. Ο Νιρβάνας είναι ενήμερος της κλινικής εικόνας και της πορείας του Βιζυηνού μέσα στο Δρομοκαΐτειο. Είναι πιθανό να τα γνώριζε από τις εφημερίδες της εποχής. Όμως, η γνώση των πολλαπλών επιστολών που καθημερινά συνέτασσε ο δυστυχισμένος ποιητής, μας αφήνει την υποψία ότι πιθανόν θα είχε γνώση, από προσωπική επαφή και παρακολούθηση του έγκλειστου φίλου του.

Με την εργασία αυτή, όπως και με την επόμενη, ο Νιρβάνας όχι μόνο πρωτοτύπησε βιβλιογραφικά αλλά άνοιξε διάπλατα και με επιτυχία έναν δρόμο, τον οποίο ακολούθησαν αργότερα και άλλοι Έλληνες Ψυχίατροι. Μελετώντας τις ψυχολογικές ή ψυχιατρικές παραμέτρους και τα ψυχικά φαινόμενα, μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα και γενικότερα στα έργα τέχνης, δημιούργησε, τολμούμε να διατυπώσουμε, μια ιδιαίτερη σχολή στα πνευματικά δρώμενα του τόπου. Τον ακολούθησαν με επιτυχία και γόνιμο έργο πάνω σε αυτό το αντικείμενο οι Άγγελος Τανάγρας (1877-1964), Δημήτριος Κουρέτας (1901-1990), Φώτιος Σκούρας (1904-1953), Γεώργιος Παπαδημητρίου (1912-1985), Γεώργιος Φιλιππόπουλος. Χωρίς να έχουμε πρόθεση να εισάγουμε στη συζήτηση “καινά δαιμόνια”, σημειώνουμε απλώς, ότι όλοι οι αναφερθέντες είχαν και την ιδιότητα του στρατιωτικού γιατρού...

Τονίζει στο δοκίμιό του ο Νιρβάνας μια αδιαμφισβήτητη αλήθεια που διατηρεί ακόμα και σήμερα την διαχρονική της αξία: “Το νοσηρόν δεν παύει να είναι αληθές. Και ότι είναι αληθές έχει απεριγράπτα δικαιώματα επί της τέχνης”. Αυτή η τόσο άψογα διατυπωμένη άποψη, ασφαλώς θα τον οδήγησε και θα του προσέφερε την ιδέα για να επεξεργαστεί σε λίγα χρόνια το αξιόλογο δοκίμιό του για την Τέχνη και την Φρενοπάθεια.□□□□

Καταλήγει την θαυμάσια εργασία του με την ακόλουθη παράγραφο η οποία συνοψίζει και την προσωπική του θέση για την σπουδαία συμβολή της μελέτης της Λογοτεχνίας σε όλους όσους επιθυμούν να διατρίψουν στην παρακολούθηση και αντιμετώπιση των ψυχικών διαταραχών:□□

“Εάν τας ψυχικάς ταύτας καταστάσεις εμελέτησαν οι ψυχολόγοι και οι ιατροί, εις τας φωτογραφικάς πλάκας της δημιουργικής φιλολογίας και της ιστορίας απευτυώθησαν αι μάλλον ασύλληπτοι και φευγαλέαι μορφαί της ανθρωπίνης ψυχής. Η σύγχρονος ψυχολογία, η ανατέμνουσα και καταμετρούσα την ψυχικήν μας ζωήν εντός των εργαστηρίων και των φρενοκομείων, πολύ ταχέως θα τραπή προς αναζήτησιν των γραπτών τεκμηρίων αυτής εις την φιλολογίαν, την ζώσαν αυτήν ψυχολογίαν [...] Και αι σελίδες αυταί, το απέραντον αυτό χρονικόν της ανθρωπίνης ψυχής, θα αποτελέσουν μίαν ημέραν τους πολυτιμότερους παράγοντας εις την επιστημονικήν και πρακτικήν μελέτην των φαινομένων της ανθρωπίνης ψυχής”.

Τέχνη και φρενοπάθεια

Για να αξιολογήσουμε το συγκεκριμένο κείμενο του Νιρβάνα, όπως άλλωστε όλα τα ιατρικά κείμενα του παρελθόντος, θα πρέπει να το προσεγγίσουμε και να το μελετήσουμε σε σχέση με τις επιστημονικές απόψεις της εποχής για το εξεταζόμενο θέμα. Κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, ήταν σε μεγάλο βαθμό αποδεκτή από τους ειδικούς και δημοφιλέστατη στην κοινή γνώμη, η παλαιότερα διατυπωθείσα άποψη ότι η μεγαλοφυΐα, όπως αυτή αποκαλύπτεται στα μεγάλα έργα τέχνης, οφείλεται σε μεγάλο μέρος στην ψυχοπαθολογική προσωπικότητα του καλλιτέχνη. Η ρήση του μεγάλου Γάλλου πρωτοπόρου ανθρωπιστή Ψυχιάτρου Μορό ντε Τουρ (Jacques Joseph Moreau de Tours 1804-1884): “Η μεγαλοφυΐα είναι νεύρωση”, επενδύθηκε με τον μανδύα του δόγματος και επηρέασε πολλούς Ψυχιάτρους στη συνέχεια.□□

Πολυάριθμες επιστημονικές πραγματείες δημοσιεύτηκαν τότε που προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν ή να προσδιορίσουν τα όρια και την σχέση της μεγαλοφυΐας των δημιουργών των διαφόρων μεγάλων έργων της Λογοτεχνίας και των εικαστικών τεχνών με την ψυχική νόσο. Η Μεγαλοφυΐα και η Παραφροσύνη, ως θέμα αλλά και ως βιβλίο με μεγάλη απήχηση και κυκλοφορία, αποτέλεσε το αγαπημένο θέμα των γιατρών αλλά και της κοινής γνώμης της εποχής. Η θεωρία του Εκφυλισμού για την αιτιολογία της εκδήλωσης των ψυχικών νοσημάτων ήταν αρκετά διαδεδομένη τότε και είχε φανατικούς υποστηρικτές¹¹. Ο Νιρβάνας ήταν φυσικά ενήμερος αυτών των ζητημάτων. Οι πολυάριθμες αναφορές στο συγκεκριμένο άρθρο για τις απόψεις του Μορό ντε Τουρ, του Λομπρόζο (Caesare Lombroso 1836-1909), του Νορντάου (Max Simon Nordau 1849-1900), καθώς και στην επικρατούσα τότε θεωρία του Εκφυλισμού, αποδεικνύουν την στέρεα βιβλιογραφική ενημέρωση του Νιρβάνα πάνω στα σημαντικά θέματα της Ψυχολογίας και της Ψυχιατρικής της εποχής.

Φυσικά γνωρίζει και αναφέρει, αλλά με έντονα επικριτική διάθεση, το πρωτοποριακό βιβλίο του Σίμωνα Αποστολίδη το οποίο είχε εκδοθεί τότε¹² και το οποίο επηρεασμένο από τις παραπάνω θεωρίες της Ψυχιατρικής, είχε παρουσιάσει έναν μεγάλο αριθμό προσωπικοτήτων της ελληνικής και παγκόσμιας ιστορίας, με σύντομα βιογραφικά σημειώματα στο τέλος του βιβλίου, οι οποίες προσωπικότητες κατά τον Σίμωνα Αποστολίδη βεβαίως, διέθεταν το “στίγμα” της ψυχικής νόσου ή το “στίγμα” του εκφυλισμού και επομένως χαρακτηρίζονταν ως πάσχοντες

¹³

Το αίτιο λοιπόν για την μελέτη αυτή του Νιρβάνα οφείλεται στην εκτεταμένη επιστημονική συζήτηση της εποχής για τη σχέση της Τέχνης γενικά με τις ψυχικές παθήσεις. Η αφορμή όμως για το δοκίμιο αυτό ήταν η υπεράσπιση των δημοτικιστών, των “μαλλιάρων”, από το στίγμα του “εκφυλισμού” και της “φρενοπάθειας”. Στην διαμάχη μεταξύ των δημοτικιστών και των γλωσσαμυντόρων τότε, οι δεύτεροι είχαν προσάψει στους πρώτους και την κατηγορία της...ψυχοπάθειας. Γράφει με νηφάλια προσέγγιση του θέματος ο Νιρβάνας: “Επανεπιλημμένως, κατά τα τελευταία έτη, εξ αφορμής φιλολογικών και γλωσσικών τινων εκδηλώσεων, εγένοντο απόπειραι, είτε λόγω δημοσιογραφικής εκμεταλλεύσεως, είτε ματαιοσχόλου καινοθηρίας, να προσαχθώσι φαινόμενα τινά της καθ’ ημάς καλλιτεχνικής και φιλολογικής ζωής ενώπιον της φρενολογίας. Ο συρμός εις την περίπτωσιν αυτήν, όπως όλοι οι συρμοί, εισήχθη έξωθεν”.

Υπερασπίζεται το κίνημα υπέρ της δημοτικής γλώσσας, τονίζοντας ότι είναι φιλολογικό πρόβλημα και σαν τέτοιο θα πρέπει να απασχολήσει την διάνοηση της εποχής, όχι ως φαινόμενο άξιο να μελετηθεί από την ψυχιατρική επιστήμη. Σημειώνει: “Εις την κοινήν αντίληψιν ότι παρουσιάζεται ασύνηθες, νέον, παράδοξον, ανεξήγητον, επεκράτησε να θεωρήται ως ανήκον εις την σφαίραν της φρενολογίας”, για να καταλήξει στην συνηγορία του υπέρ της δημοτικής και της ομάδας των νέων συγγραφέων του περιοδικού Τέχνη, φυτωρίου τότε της καλλιέργειας της δημοτικής γλώσσας, ότι με την άστοχη και παραπλανητική συμμετοχή του ημερήσιου τύπου για λόγους εντυπωσιασμού της κοινής γνώμης, έφτασαν τότε στο συμπέρασμα ώστε: “όλη η ομάς του περιοδικού...να χαρακτηρισθή ως ομάς παραφρόνων, δαιμονιακών, ακαταλογίστων, εκφύλων, αξίων διά το φρενοκομείον”.

Στηλιτεύει το συχνό φαινόμενο της εποχής, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό, να προσπαθούν επιστήμονες ασχολούμενοι με την Ψυχιατρική, αλλά και ο ημερήσιος τύπος και η κοινή γνώμη, να προσεγγίσουν και να ερμηνεύσουν τα διάφορα έργα τέχνης, αλλά και τα νέα καλλιτεχνικά ρεύματα μελετώντας τα σαν να ήταν προϊόντα νοσηρού εγκεφάλου και διαταραγμένης προσωπικότητας. Σημειώνει ο Νιρβάνας ότι η αποδοχή αυτών των απόψεων θα οδηγήσει την επιστήμη σε αδιέξοδα. Η αντίληψη ότι τα μεγάλα προϊόντα της τέχνης οφείλονται στις ψυχικές παθήσεις ή στις ακραίες ψυχικές καταστάσεις των δημιουργών, μας οδηγεί, τονίζει ο Νιρβάνας, σε απαράδεκτα συμπεράσματα: “που δύναται να φέρει τοιαύτη διαχείρησις των ζητημάτων, τείνουσα να μεταβάλη την γην εις απέραντον φρενοκομείον και την τέχνην όλων των αιώνων εις μέγα και πολύμορφον παραλήρημα”.

Αφού θυμίσει ότι: “Τα όρια της υγείας και της νόσου εν τη ζωική ζωή, πολλώ δε μάλλον εν τη ψυχική, είναι λίαν συγκεχυμένα και δυσδιάκριτα”, τονίζει ότι στερείται σημασίας και είναι λανθασμένη προσέγγιση της Τέχνης, να προσπαθούμε να την ερμηνεύσουμε με κριτήριο και αφορμή την ψυχική ή όχι υγεία του δημιουργού. Σημειώ νει ότι: “Η αναζήτησις της υγείας και της νόσου εις την τέχνην είναι ουτοπία, η απονομή του χαρακτήρος της υγείας ως τίτλου ή η απονομή της νόσου ως στίγματος εις το καλλιτέχνημα είναι παραδοξολογία. Δεν υπάρχει άλλο τι εις την σφαίραν της καλλιτεχνικής δημιουργίας ή μόνον καλλιτέχνημα και κακοτέχνημα. Τίποτε άλλο”. Αναφέρει πολυάριθμα παραδείγματα στην μελέτη του για να στερεώ σει την άποψή του. Θα αναφέρουμε μόνο ένα. Ο καλλιτέχνης, γράφει ο Νιρβάνας, μπορεί να πάσχει στο μυαλό, να είναι ψυχοπαθής, όμως μπορεί να δημιουργήσει έργα απaráμιλλης τέχνης. Σημειώ νει για χαρακτηριστικό παράδειγμα τον περίφημο στίχο του φίλου του, τραγικού ποιητή και διηγηματογράφου Γεωργίου Βιζυηνού: “Μετεβλήθη εντός μου ο ρυθμός του κόσμου” και σημειώ νει: “Οι στίχοι αυτοί είναι στίχοι προϊόντος παραλυτικού, γραφέντες εις το Δρομοκαίτειον Φρενοκομείον”.

Καταλήγει το δοκίμιο, το οποίο εντελώ ς επιφανειακά και συνοπτικά παρουσιάσαμε, με τα ακόλουθα: “Το κριτήριο, επομένως, απομένει εις την καθάραν αισθητικήν. Οι νόμοι της τέχνης απορρέουν εξ αυτού του καλλιτεχνήματος και μόνον εξ αυτού. Καλλιτέχνημα υγιές και καλλιτέχνημα νοσηρόν είναι φραστικάί οντότητες άνευ σημασίας. Το καλλιτέχνημα υφίσταται ή δεν υφίσταται”.

Στο κείμενο της μελέτης του ο Νιρβάνας, μας δίνει και μια πολύτιμη πληροφορία. Τα πρώ τα χρόνια της σταδιοδρομίας του ασκούσε την ιατρική και μάλιστα με ενδιαφέρον για την Ψυχιατρική. Σημειώ νει: “Πολλάκις εδόθη εις ημάς η ευκαιρία εις τα νοσοκομεία, τα άσυλα, και την ιδιαιτέραν πράξιν, να σημειώ σωμεν επί νευροπαθώ ν και φρενοπαθώ ν την εικονικότητα της εκφράσεως, φθάνουσαν μέχρι ποιητικής ωραιότητος, θα ηδυνάμεθα δε να είπωμεν, ότι οι πλείστοι τούτων παρουσιάζουσιν εις τον λόγον ή το παραλήρημα αυτώ ν ότι ονομάζομεν εν τη φιλολογία ύφος (style)”. Παραθέτει μάλιστα και την ποιητική απάντηση που έλαβε από νεαρά ασθενή του, που έπασχε από υστερική αύπνια και την παρακολουθούσε στην Ψυχιατρική Κλινική του Βλαβιανού, όταν την ρώ τησε αν την ξυπνούν τα πουλιά, “Όχι, δεν με ξυπνούν τα πουλιά, με ξυπνά η ψυχή μου”.

Η μελέτη αυτή του Νιρβάνα αποτέλεσε για την εποχή της, όχι μόνο μια περισπούδαστη πραγματεία για την πραγματική ή υποτιθέμενη σχέση της Τέχνης με τις διάφορες ψυχικές διαταραχές, αλλά και μια πολύκροτη επιστημονική υπεράσπιση του κινήματος του δημοτικισμού.

Θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι θεωρίες του Μορό ντε Τουρ, του Λομπρόζο και του Νορντάου μπορεί να έπαψαν στην εποχή μας να έχουν απήχηση και αποδοχή, όμως την εποχή που έγραφε ο Νιρβάνας το δοκίμιο για την Τέχνη και την Φρενοπάθεια, διατηρούσαν αμείωτη την αίγλη και την αξία τους, τόσο ανάμεσα στον επιστημονικό κόσμο της εποχής, όσο και στο ευρύ κοινό. Με την κριτική και επικριτική προσέγγιση των απόψεων του Μορό ντε Τουρ, του Λομπρόζο και του Νορντάου από τον Νιρβάνα, αλλά και πολλών άλλων με τις ίδιες απόψεις, αποδεικνύεται ότι βρέθηκε τότε, το 1905, πολύ πιο μπροστά από την εποχή του και τόλμησε αυτό που δεν τόλμησαν πολλοί άλλοι. Να αμφισβητήσει και να απορρίψει μια διαδεδομένη επιστημονική θεωρία.□□□

Από τα όσα αναφέρθηκαν, καθίσταται σαφές και αναμφισβήτητο, ότι για την απαρχή των ψυχολογικών και ψυχιατρικών επιστημονικών πραγμάτων της χώρας μας, ο Νιρβάνας πρόσθεσε και αυτός την προσωπική του πρωτότυπη και ενδιαφέρουσα συμβολή.

□

Ευχαριστίες

Οι συγγραφείς εκφράζουν και από αυτή τη θέση, τις θερμές ευχαριστίες τους προς τον συγγραφέα κ. Ανδρέα Χρ. Ριζόπουλο, για την πρόθυμη και πολύτιμη βοήθεια που πρόσφερε κατά τη διάρκεια της αναζήτησης πληροφοριών και βιβλιογραφίας.

□

Παραπομπές

1. Διαμαντής Α, Βλαδίμηρος Λ. 'Από το πρωτόλειο ιατρικό συγγραφικό έργο του Παύλου Νιρβάνα'. Ανακοίνωση στο 11ο Πολυθεματικό Ιατρικό Συνέδριο Ναυτικού Νοσοκομείου Αθηνών ν. Αθήνα 27 Ιανουαρίου 2007. Τόμος περιλήψεων σσ. 36-37.

2. Περί θεραπείας της χρονίας διαρροίας των παιδων. Μετάφρασις εκ του γαλλικού Π. Κ. Αποστολίδη Στυλιανού Δ. Τσακίρη. Τυπογραφείον Βλαστού-Βαρβαρρήγου. Εν Αθήναις 1886.

3. Τι τρώ με. Υγιεινή του στομάχου κατά τον Ε. Monin. Υπό Πέτρου Αποστολίδη ιατρού. Καταστήματα Ακροπόλεως. Εν Αθήναις 1891. Ρώ μη και Υγεία. Η ζωή παρατεινομένη διά της μεθόδου του Brown Séquard. Υπό του ιατρού L. H. Goizet. Κατά μετάφρασιν Π. Αποστολίδου ιατρού. Καταστήματα Ακροπόλεως Β. Γαβριηλίδου. Εν Αθήναις 1891.

4. Ανώ νυμος (Ιωάννης Φουστάνος). 'Σύστασις ιατρικής εταιρείας εν Πειραιεί'. Ιατρική Πρόοδος 4: ΚΣΤ' 1899. Το προεδρείο της Εταιρείας αποτελούσαν οι: Σ. Κοντολέων πρόεδρος, Στάης και Αλεξανδρόγιαννος αντιπρόεδροι, Πολιτάκης γενικός γραμματέας, Ν. Μ. Ξανθός ειδικός γραμματέας, Ριζιώ της ταμίας.

5. Στον τόμο πρακτικώ ν του συγκεκριμένου συνεδρίου: Πρακτικά του Β' Πανελληνίου Ιατρικού Συνεδρίου. Τυπογραφείον Μ. Ι. Σαλίβερου. Εν Αθήναις 1903, η προφορική παρέμβαση του Νιρβάνα για τις διάφορες μορφές ψυχασθένειας, όπως και η πρότασή του για ίδρυση ψυχολογικού εργαστηρίου, δεν δημοσιεύθηκαν. Αντλήσαμε την πολύτιμη πληροφορία, από τη δημοσίευση των ανακοινώσεων του συνεδρίου του 1903 στο περιοδικό: Ιατρική Πρόοδος 8 206 1903.

6. Πλουμπίδης Δ, Καραβάτος Α, Χριστοδούλου Γ. 'Οι βασικές γραμμές εξέλιξης της Ψυχιατρικής και η ανάπτυξη της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα (μέχρι το 1950)'. Στον τόμο: Ελληνική Ψυχιατρική Εταιρεία. Ανθολόγιο Ελληνικώ ν Ψυχιατρικώ ν Κειμένων. Επιμέλεια Καραβάτος Α, Πλουμπίδης Δ, Χριστοδούλου Γ. Εκδόσεις 'ΒΗΤΑ' Αθήνα 2006, σ. 19.

7. Στην Ελλάδα οι Μιχαήλ Κατσαράς (1860-1939), Μιχαήλ Γιαννήρης (1865-1956), Χριστόδουλος Τσιριγώ της (1841-1919), Σιμωνίδης Βλαβιανός (1873-1946), Αντώνιος Γ. Μαυρουκάκης, και στον ευρύτερο χώρο της 'Καθ' ημάς Ανατολής', ο Σίμων Αποστολίδης (1854-1919) στην Κωνσταντινούπολη και οι Ισαάκ Τασσόγλου (1877-1957) και Αναστάσιος Γιμουκόπουλος (1873-1954) στη Σμύρνη.

8. Αποστολίδης Π. 'Τα νοσήματα της προσωπικότητας'. Νέον Πνεύμα. Έτος 2ο τόμος 2ος 1894 σε δύο συνέχειες σσ. 258-268 και 354-364.

9. Αποστολίδης Π. Τέχνη και φρενοπάθεια. Εκ των τυπογραφείων εφημερίδος 'Το Κράτος'. Εν Αθήναις 1905. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο αυτοτελές ανάτυπο της μελέτης του ο Νιρβάνας προσέθεσε υπέρτιτλο 'Φυσιολογική Αισθητική' και μετά το πραγματικό όνομα, μέσα σε παρένθεση, το φιλολογικό του ψευδώνυμο (Παύλος Νιρβάνας). Έχουμε εντοπίσει και άλλη μελέτη του Νιρβάνα με αντικείμενο την Ψυχολογία δημοσιευμένη στα τέλη του 19ου αιώνα. Αποστολίδης Π. Φυσιολογική Ψυχολογία. Διάλεξις γενομένη εν τω Συλλόγω Παρνασσώ. Εκ του τυπογραφείου της Εστίας. Εν Αθήναις 1893. Δεν κατορθώσαμε όμως να μελετήσουμε το περιεχόμενο. Η αναζήτηση συνεχίζεται.□□

10. Για την 'ιατρική ανάγνωση' του έργου του πρωτοπόρου της νεοελληνικής διηγηματογραφίας Βιζυηνού, βλέπε: Ρηγάτος Γ. Πρόσωπα και Ζητήματα. Δοκίμια για την Ιατρική στη Λογοτεχνία. Δεύτερη έκδοση. Εκδόσεις 'ΒΗΤΑ' Αθήνα 1998, σσ. 91-125. Ο Βιζυηνός πέθανε από προϊούσα γενική παράλυση και στο πιστοποιητικό θανάτου αναφέρεται και ο όρος νευρική σύφιλη. Ζωγραφάκης Γ. Αφροδίσια Νοσήματα. Οδοιπορικό και Μνήμες. Εκδόσεις 'Αρχιπέλαγος' Αθήνα 2000, σ. 255, όπου υπάρχει και φωτογραφία από το πιστοποιητικό θανάτου του τραγικού λογοτέχνη.

11. Το πολύκροτο βιβλίο του Νορντάου εκδόθηκε και στην Ελλάδα. Εκφυλισμός κατά τον Max Nordau. Υπό Αγγέλου Βλάχου. Εκ των καταστημάτων 'Αστεως. Εν Αθήναις 1897. Ο Νιρβάνας σημειώνει για το βιβλίο και το θέμα του εκφυλισμού: 'Εν Ελλάδι το έργο του Γερμανού σοφού, αποδοθέν περιληπτικώς με ηυξημένην σοφιστείαν υπό του κ. Αγγέλου Βλάχου, έσχεν ανάλογον απήχησιν και το ζήτημα του εκφυλισμού, επί του οποίου ήδη το πολύ κοινόν είχε αποκτήσει συγκεχυμένας, παραδόξους και φανταστικάς γνώσεις εκ των 'Ψυχώσεων' του αγαπητού μου συναδέλφου κ. Σίμωνος Αποστολίδου, υπέστη όλας τας μεταμορφώσεις και τας νοθείας της λαϊκής αντιλήψεως'.

12. Αποστολίδης Σ. Αι Ψυχώ σεις. Μελέται ιατρικαί κοινωνιολογικαί και φιλοσοφικαί περί φρενοπαθειώ ν. Τυπογραφείον Ν. Ιγγλέση. Εν Αθήναις 1889.

13. Από τις 494 σελίδες του πρωτοποριακού βιβλίου της νεοελληνικής Ψυχιατρικής, οι 87 είναι αφιερωμένες στην παρουσίαση των ειδικώ ν ψυχολογικώ ν καταστάσεων και των 'φρενικώ ν' νοσημάτων από τα οποία υποτίθεται έπασχαν δεκάδες πασίγνωστα πρόσωπα της παγκόσμιας ιστορίας. Έπασχαν φυσικά, σύμφωνα πάντα με τις απόψεις και την αντίληψη του Σίμωνα Αποστολίδη ο οποίος όπως δήλωσε στο βιβλίο του, είχε βασιστεί στις ανάλογες απόψεις του διάσημου Γάλλου πρωτοπόρου ανθρωπιστή Ψυχιάτρου Μορό ντε Τουρ. Η θεωρία του εκφυλισμού διατυπώ θηκε στην αρχή από τον Μορό ντε Τουρ, για να βρει αργότερα ενθουσιώ δεις και μαχητικούς υπερασπιστές της, τον Λομπρόζο και τον Νορντάου. Μεταγράφουμε, για του λόγου το αληθές, μια χαρακτηριστική παράγραφο από το βιβλίο του Αποστολίδη: 'Η κατάστασις αύτη τω όντι της εμπνεύσεως και του ενθουσιασμού, ήν παρατηρούμεν παρ' ενίοις των μεγαλοφυώ ν ή εξεχόντων νόων, ταυτίζεται πλέον εν πολλοίς μετά της φρενοβλαβείας, ενταύθα η μεγαλοφυΐα εναγκαλίζεται την παραφροσύνην και η παραφροσύνη την μεγαλοφυΐαν, αμφότερα εισιν αποτέλεσμα σφοδράς διεγέρσεως του εγκεφάλου...'. Αποστολίδης Σ. Αι Ψυχώ σεις..., ό.π. σσ. 400-401.